

Г Л А С

CDXXVI

ОДЕЉЕЊЕ ДРУШТВЕНИХ НАУКА

КЊИГА 32

ACADÉMIE SERBE DES SCIENCES ET DES ARTS

GLAS

CDXXVI

CLASSE DES SCIENCES SOCIALES

N° 32

Reçu à la X séance de la Classe des Sciences sociales le 13. décembre 2016

Rédacteur
DANILO BASTA
Membre de l'Académie

BEOGRAD
2016

ISSN 0081-394X

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

Г Л А С

CDXXVI

ОДЕЉЕЊЕ ДРУШТВЕНИХ НАУКА

КЊИГА 32

Примљено на X скупу Одељења друштвених наука
13. децембра 2016. године

Уредник
академик
ДАНИЛО БАСТА

БЕОГРАД
2016

Издаје
Српска академија наука и уметности
Кнез Михаилова 35, Београд

Технички уредник
Мира Зебић

Лектор и коректор
Весна Шубић

Тираж
300 примерака

Штампа
ЈП Службени гласник

САДРЖАЈ

РАСПРАВЕ И ЧЛАНЦИ

Бернд Рабел – Немачка између Истока и Запада	1
Bernd Rabehl – <i>Germany between East and West</i>	20
Бернд Рабел јоси САНУ	21
Коста Чавошки – Реквијем републиканском духу слободе	25
Kosta Čavoški – <i>The Requiem to Republican Spirit of Freedom</i>	49
Слободан Самарџић – Евројска унија – од добровољној савеза до „добре империје“	51
Slobodan Samardžić – <i>European Union – from the voluntary Union to “Benevolent Empire”</i>	69
Илија Марић – Прва наша послератна критика класика марксизма	71
Ilija Marić – <i>Our first Post-war Critique of the Classics of Marxism</i>	98
Рајко Буквић – Пољопривреда Србије: сто година модернизацијских напора	99
Rajko Bukvić – <i>Agriculture of Serbia: One hundred years of modernization efforts</i>	166
Слободан Антонић – Сујеркласа	167
Slobodan Antonić – <i>Superclass</i>	188
Часлав Д. Копривица – Шта је тајна? Размишљања платоновске и просвјетилничке конфигурације тајанствености	189
Chaslav D. Koprivitsa – <i>What is a Secret? Considerations of Platonic mystery and Enlightenment’s Configurations of Secrecy</i>	222

ПРИЛОГ

О зборнику <i>Мојуће сѣрашѣије развоја Србије</i>	225
Часлав Оцић, <i>Будућносћ Србије: фундирање сѣрашѣијологије</i>	225–236
Драган Станић, <i>Пледоаје за развој срѣске сѣрашѣијологије: ѣроблем језичке кулѣуре и енциклопедисѣике</i>	236–244
Драган Шкорић, <i>Прилој изрази сѣрашѣије развоја села и ѣолођивреде Србије</i>	245–247
Владан Ђорђевић, <i>Будућносћ ѣриѣада онима који се за њу ѣриѣремају</i>	247–249
Вера Дондур, <i>Залој за будућносћ</i>	249–250
Радивоје Митровић, <i>Куда (и како) ѣреба (и може) да иде Србија?</i>	250–252
Слободан Антонић, <i>Наука је рекла своје, на реду су ѣолийичари</i>	252–255
Рајко Кузмановић, <i>Ујединиѣи инѣелекѣуалне снаѣе</i>	252–257
Рајко Томаш, <i>Моју ли мале земље имаѣи власѣиѣије сѣрашѣије развоја у условима ѣлобализма</i>	257–263

IN MEMORIAM

<i>Панајоѣис Г. Харѣѣос – Παναγιώτης Χάριτος (1946–2014)</i> (Часлав Оцић)	265
---	-----

ПРИЛОГ

О ЗБОРНИКУ
МОГУЋЕ СТРАТЕГИЈЕ РАЗВОЈА СРБИЈЕ

ЧАСЛАВ ОЦИЋ*

БУДУЋНОСТ СРБИЈЕ: ФУНДИРАЊЕ СТРАТЕГОЛОГИЈЕ

Аксиом А: Стратешко мишљење и делање претпоставке су опстанка и развоја.

Аксиом Б: Кад – ако не сад¹.

Аксиом В: Ко – ако не п(р)обуђени, вешти и врли.

Аксиом Г: Како? Овако или иначе? → позив на дијалог.

Коме се *позив* упућује? Забринутима, компетентнима, мудрима, карактернима..., свима који се осећају професионално способним да допринесу да се изађе из акутне кризе, јер, као што је то упечатљиво формулисао Бен Бернанке, некадашњи председник Федералних резерви САД у интервјуу Њујорк Тајмсу: „У ратном рову нема атеиста нити у економској кризи идеолога.“

* * *

„...Ја бијох онај који цијели живот на раскрсницама стајох, размишљах, оклијевах. Бијох онај који се питах како да небо не стари, а из њега се стално

---

* САНУ; caslav.ocic@sanu.ac.rs ; ocicc@sbb.rs

¹⁸ За бирократе и политиканте никад није Тренутак: „За војнике је увек рано, а за официре увек касно.“

„Одважити се значи за тренутак изгубити тло под ногама, не одважити се значи изгубити сам живот“, написао је својевремено чувени дански мислилац Серен Кјеркегор.

рађају нова и нова годишња доба...“ Ове речи уклесане на стећку из околине Стоца 1258. године као да су стајале пред очима групе еминентних интелектуалаца различитих дисциплинарних усмерења, личних и политичких филозофија, разноврсног а богатог животног искуства и светске репутације, који су се одазвали *йозиву*, и које је окупила САНУ у октобру и новембру 2013. године да провере да ли се и како се може ослободити латентна енергија у српском друштву, а све у напору (подвигу можда) да се на достојан и практичан начин одговори на питања опстанка и развоја – које намеће актуелни историјски тренутак – а која се драматично постављају (или нам се то можда само чини...). Можда им се тада у глави мотало да „*будућности*“ припада онима који се за њу припремају“ на шта је, по обављеној првој фази посла, на промоцији у Ректорату Београдског универзитета, подсетио академик Владан Ђорђевић. У сваком случају, они су се сабрали да у дијалогу (као *дија-лоѝу/лоѝосу*, не *ди-јалоѝу*) извуку поуке из прошлости и размотре *куда иде Србија*, односно *куда ѝ треба и може да иде* у контексту растуће *йобалне* међузависности, згушњавања и убрзавања историје. У *евројском* (посебно ЕУ, али и евроазијском) контексту; у *балканском*, *дунавском* (*средњоевројском*) и *екс-јуѝословенском* контексту...

Историјат тог посла дат је у предговору, а резултат у зборнику *Мојуће сѝрашѝеије развоја Србије* [МСПС 2014].

* * *

У 2015. уприличена су три и у 2016. години једно представљање зборника *Мојуће сѝрашѝеије развоја Србије*:

1. У Новом Саду, у Матици српској, 18. фебруара 2015. говорили су: проф. др Драган Станић, председник Матице српске, академик Драган Шкорић, проф. др Радивоје Митровић, директор Завода за уџбенике Драгољуб Којчић и уредник Зборника.

2. У Београду, у Ректорату Београдског универзитета, 20. фебруара 2015. говорили су: академик Владан Ђорђевић, проф. др Миодраг Поповић, про-ректор БУ, проф. др Вера Дондур, председник Националног савета за науку, проф. др Слободан Антонић и уредник Зборника.

3. У САНУ 15. септембра 2015. говорили су: дописни члан САНУ Миро Вуксановић, уредник Трибине Библиотеке САНУ, академик Владимир С. Костић, председник САНУ, академик Данило Баста и уредник Зборника. Текстови ових говора објављени су у: *Трибина Библиоѝеке САНУ*, уредник Миро Вуксановић, година IV, број 4, САНУ, Београд 2016; ISSN 2335-0121, стр. 169–180.

4. У Бања Луци у Академији наука и умјетности Републике Српске 13. октобра 2016. говорили су академик Рајко Кузмановић, председник АНУРС-а, академик Владимир С. Костић, председник САНУ, проф. др Рајко Томаш,

дописни члан АНУРС и проф. др Радивоје Митровић, декан Машинског факултета Универзитета у Београду.

У овом блоку *Гласа Одељења друштвених наука САНУ* штампају се досад необјављени (ауторизовани) текстови с промоција зборника *Мојуће стїраїеїїје развоја Србије*.

Уредник зборника се срдечно захваљује свим говорницима на уложеном труду да идеје из зборника *Мојуће стїраїеїїје развоја Србије* допру до шире јавности.

* * *

Аутори зборника *Мојуће стїраїеїїје развоја Србије* и чланови Одбора за економске науке Одељења друштвених наука САНУ на добровољној основи формирали су Институт за стратешка техно-економска расуђивања (ИСТЕР). ИСТЕР 21 је регистрован код АПР.

* * *

„Стратегологија ... покушава да разуме стратегије свих учесника игре у њиховој међусобној кооперацији и надметању. Конфликте ... субјеката стратегологија сматра исто толико вероватним, као и њихову ... кооперацију. Не прихвата готову и морално подобну, већ искључиво изабрану² стратегију, која може да буде и добра и рђава, није ничим осигурана, али има своје аргументе, има своје шансе – може да пропадне или да изгуби исто тако, као што се може показати успешном.“ [Konrad 1999: 61]

* * *

Следеће три пословице: *Дај, Боже, да наша коза ухвати вука* (грузијска); *Ако ти се земља љуља, држи се за небо* (бугарска) и *Кад ђаво куца на врати, ти – ради!* (српска) илуструју могуће приступе у замишљању и спровођењу стратегија развоја:

Нихилистички или *кункїаїорски* (*антистїраїеишки*). Прва пословица се може тумачити као пука пројекција жеља (*лесеферистички wishfull thinking*, а не његошевско: „нека буде што бити не може!“), где ни сам молилац баш не верује у позитиван исход своје молбе (а ништа и не предузима да му се такав исход деси). Она, у ствари, поништава идеју стратешког мишљења и деловања...

Ескаїистичка или *їоїенцијално мобилизайорска*. Друга пословица је вишезначна и једва да се може интерпретирати ван контекста: у тренуцима

² У том смислу страте(голо)шки приступ – допуштајући могућност *избора* – негација је тзв. ТИНА приступа (TINA = There Is No Alternative! = Нема алтернативе!).

страдања и пораза она може бити израз потребе за утехом, вапај за (небеском) правдом и знак вере у коначну победу добра над злом (на овом или оном свету), а може да буде и надахнуће које крепи дух и мобилизаторски прикупља снагу за акцију којом се невоље и неприлике превазилазе.

Акѝивисѝиичка. Трећа је директно делатна (про-активна), наизглед једносмерна и једнозначна, иако не шаље изричиту поруку да радиност искључује промишљеност (на руском језику ова реч управо означава индустрију) – контемплацију, анализу, просуђивање и расуђивање...

Акција и смисао (сврха): Дакле: *Боју се моли, а ка обали ѝлови!* Можда ова руска пословица (формулисана парадоксолошки у стилу Нејзбитовог *и...и* мегатренда) прагматично синтетизује одговор на питање примерености конципирања и успешности остваривања неке стратегије развоја у неком просторном и повесном контексту.

* * *

У последњих петнаестак година на централном државном нивоу донето је између 120 и 130 (што секторских што „проблемских“) стратегија. Када је реч о том, у двовековном трајању модерне Србије, најновијем покушају реформских промена, намећу се најпре нека концепцијска питања: да ли аутори (а најчешће и самоевалuatorи!) тих стратегија третирају Србију као специфичан – или чак јединствен – случај³ или за њих она представља пример који има општи(ји) значај⁴. Ако је она посебна (до уникатности) – да ли

³ А како други виде наше специфичности („изузетност“?!)? Јохан Галтунг у интервјуу за *НИН* дат у време бомбардовања Србије:

Зашѝо „Милосрдни анђео“ и НАТО ѝолико уживају да нас ѝонизе, да нам укидају сѝрују и воду, руше фабрике, ѝтелевизије, ...

– Због западног дуализма. Ваша земља је као и наша хришћанска, прожета традицијом у којој се свет види као вечита борба Добра и Зла. А *Срби имају ѝоѝрешно хришћанство* (1054. године раскол цркава), погрешно писмо, били су под окупацијом *ѝоѝрешној* народа (Отоманска империја уместо Хабзбурга), у сваком случају, окренути су истоку, српска држава један је од стожера „комунистичких“ земаља; Србима се није допала аустријска анексија Босне и Херцеговине 1908, стога меци у Сарајеву 28. јуна 1914; борили су се с нацистима по страшној цени у Другом светском рату и потукли их, и, уза све то: Југославија је изгледала као Варшавски пакт, мала земља на северу (Словенија као балтичке земље), велика католичка земља (Хрватска као Пољска), па Србија као Русија, православна/комунистичка, а муслимани по џеповима и на југу. Људски мозак функционише по систему препознавања *шаблона*: ратовати против Србије исто је што и ратовати против Русије, јер је то рат који нису добили пошто је хладни рат престао. [Галтунг 1999: 14] (*ѝодвлачења Ч. О.*)

⁴ Треба одмах истаћи да овде није реч само о Србији. Она може да послужи као врло погодан пример анализе „*ѝосѝи-истичке ситуације*“ у малој земљи коју карактеришу развојне асиметрије дугог трајања.

је и *концепти* промена које стратегије желе да иницирају томе прилагођен, а ако је њен (развојни) проблем универзалног карактера, да ли (временски и просторно) универзални реформски рецепти (какви се углавном преписују⁵ у *нашим* стратегијама) дају у Србији (позитивне) резултате.

Пажљиво читање досад написаних стратегија изазива бројне асоцијације, понеку недоумицу, отвара питања, тражи додатна разјашњења... :

Асоцијације: Пре свега, фасцинира снажна амбиција да се доситејевски *пројекти* „недовршеног просветитељства“ коначно у Србији приведу крају. По детаљизму он асоцира на ЕУ *acquis communautaire*, а по нормативном ентузијазму и оптимизму на Едварда Кардеља. Хибридни стил и језик стратешких докумената одражавају хибридни карактер садржаја иницираних промена: оне су (неконсистентна) мешавина свеобухватних и коренитих резова и постепене изградње нових институција; при томе, утисак је да превладавају револуционарни (тачније: волунтаристички, арбитрарни) елементи у односу на реформистичке елементе.

Основна *недоумица* гласи: Да није било временских и ресурсних ограничења, да је постојало јединство политичке воље, да је све што је планирано и написано, и да је скупштина донела све предложене законе – да ли би у Србији дошло до крупног реалног помака набоље? Другим речима, да ли је (на основу таквих стратегија) жељена револуционарна трансценденција могућа?

Питања: Шта су циљеви реформе, како су хијерархизовани, која су расположива средства, какав је њихов однос према циљевима, које су фазе реформе, који трошкови и користи, како се они расподељују (ко су бенефактори, а ко плаћа рачун промена), ко су главни актери (иницијатори) – елита (*top-down* тип реформе) или маса (*down-top* реформа), језик реформе и учешће у њеном остваривању, мала земља и економија обима, ограничења примене стратешких идеја – објективна (одређена историјом и географијом) и „субјективна“ (само/наметнута, на пример, одрицање од суверенитета над делом територије; „растанак с идентитетом“, ...).

* * *

Промене у привредама и друштвима нису само насумичне, случајне, нити су искључиво последица свесне планске акције. Између ситуација које су последица крајње *својинаности* и *глобалности* (историјског, социјалног, економског, политичког, културног...) *инжењеринга*, широк је спектар различитих типова привредних и друштвених стања, с обзиром на то да су привреда и друштво комплексни системи („амалгами“), које обликују – неједнаке по

⁵ Ресавска школа, дакле, и даље ради пуном паром!

снази и структури – природне, социјалне и духовне снаге⁶, у различитом временском и просторном *контексту*. Да би се објаснила и разумела резултанта деловања тих узајамно повезаних разнородних сила у неком временском пресеку није довољна само једна научна дисциплина, па макар то била и несумњиво важна – економска. Потребан је скуп научних теорија које су прецизно калибрисане у односу на проблем (предмет истраживања), али и међусобно. Ту конзистентност треба да обезбеди нека теорија „средњег нивоа“, опште теорије су ту готово бескорисне, а идеологије и да не помињемо⁷.

Разматрање и успешно решавање конкретних питања стратегије развоја, дакле, није могуће без јасног и конзистентног полазног *концепта* и ван конкретног *контекста*.

Претпоставке дефинисања стратегије су како познавање положаја (ограничења) земље тако и друштвених циљева.

У одлучивању о ограничењима положаја може се поћи од неких следећих принципа:

- а) принцип (дис)континуитета, односно везивања за постојеће *versus* ново *ab ovo*;
- б) принцип повратка на стара добра времена *versus* principle of no return;
- в) принцип поштовања међународних економских веза *versus* аутаркија;
- г) принцип укључења земље у међународне духовне комуникације *versus* културни изолационизам.

У разматрању циљева основа вредновања може се конкретизовати на разне начине у зависности од владајућег система вредности⁸.

⁶ Утисак је да у презентованим документима није учињен довољан напор да се идентификују снаге од посебног значаја за обликовање савремене структуре привреде и друштва Србије. Осим тога, даје се најчешће фактографија која се односи само на краћи исечак времена (неретко само на тренутак када се ради стратегија), при чему ни таква фактографија не пружа потпуну слику стања привреде и друштва. Нема временских серија које би показивале трендове раста (пада) српске привреде и друштва у претходној деценији (или у дужем распону), као ни података о другим сличним транзиционим привредама и друштвима, што затвара могућност посматрања Србије у компаративној перспективи. Уопште узев, одсуство потребне базе индикатора отежава или чак готово онемогућава емпиријску анализу. Стога је предмет овог излагања нужно сведен само на „квалитативна“ разматрања концепта и контекста промена.

⁷ „Стратегиологија даје највеће шансе оном играчу који најнепристрасније сагледава правила ове игре несавладивог исхода. Онај ко бива заслепљен властитом идеологијом, има знатно мање шансе да буде на добитку.“ [Konrad 1999: 61]

⁸ Донедавно су се у *западном систему вредности* као *примарни политички циљеви* дефинисали: 1. слобода, 2. правна држава, 3. демократија, 4. подржавање културне посебности и различитости, 5. моћ заједништва, 6. међународна солидарност; а као *међуциљ*: 7. трансформација растућег у стабилно становништво. Као *примарни економски циљеви* обично су се одређивали: 1. обезбеђење егзистенције, 2. благостање, 3. пуна запосленост, 4. социјално осигурање, 5. брига за слабе чланове

* * *

Пред нашим очима „стари поредак“ се мрви (или је већ у развалинама) пред силом чија је основна особина ароганција (Ми правимо историју!) и цинизам (постмодернистички експеримент у деконструкцији). У све снажнијем процесу десуверенизација, тј. историјске десубјективизације, мали и немоћни постају објект („покусни кунџи“) „новог“ поретка...

Има ли још у том суморном светском пејзажу изгледа за различитост и разноликост, за универзална начела и правила, за опште вредности, за мале, слабе и сиромашне? Песимисти их не виде⁹, оптимистички озарена лица проповедају веру у светлу будућност. А реалисти? Они – сучу рукаве!¹⁰

друштва (односи се према 1–4 као супсидијарни циљ), 6. могућност образовања за све, 7. подршка породици, 8. заштита околине (овај циљ је пре свега у служби будућих поколења), 9. (п)одржавање неких (стратешких) привредних грана; а као међуциљеви: 10. стабилност нивоа цена и 11. равнотежа платног биланса.

Однедавно, с отпочињањем тзв. постлибералне и постдемократске ере на Западу, односно с најновијим таласом тоталитаризма, систем циљева (и декларисаних, а још више недеklarисаних) битно се променио. Тако на пример, у ЕУ контексту систем вредности дефинисан је прагматично: *вредности су инструменталне* и прописане копенхагенским критеријумима.

⁹ Јер, како општу судбину тумачи Уајлдов (Oscar Wilde) ткач: „У рату, јаки од слабих праве робове, а у миру то чине богати од сиромашних“.

¹⁰ У *Политици* од 8. фебруара 2016. Зоран Беквалац („Стратегија државе Србије предуслов за све остале“) вели: „Стратегија у свакој области живота је корак број два, закони су корак број три, други прописи и пракса број четири. Шта недостаје? Корак број један – стратегија државе Србије. Нико да се запита како је могуће да постоје бројне секторске стратегије, а нема изворишта за све њих.“ ... „а ко је спречавао САНУ да окупи елиту Србије за израду елитног документа Србије?“

Уредник зборника МСРС је одмах на ову прозивку САНУ одговорио:

„[...] Дужност ми налаже да г. Беквалца (и друге) обавестим да је крајем 2014. у издању САНУ (уредник Ч. Оцић) објављен зборник *Мојуге стразијеије развоја Србије*. После више деценија САНУ, односно два њена одбора – економски и демографски у сарадњи с Одбором за село, Београдским универзитетом, Академијом инжењерских наука Србије и Удружењем универзитетских професора, окупила је групу еминентних интелектуалаца различитих професионалних усмерења, личних и политичких филозофија, разноврсног а богатог животног искуства и светске репутације, да провере да ли се и како се може ослободити латентна друштвена енергија у српском друштву. Сабрали су се да у дијалогу извуку поуке и из прошлости и размотре куда иде Србија, односно куда треба и може да иде у контексту растуће глобалне међузависности, згушњавања и убрзавања историје.

У Зборнику су (на око 1200 страна) сабране идеје изложене на два скупа (у септембру у САНУ и у новембру 2013. у Ректорату БУ) систематизоване у шездесетак радова. Да би се видело и одакле је кренула модерна Србија и где се тренутно налази додат је и изванредан број радова који више илуструју него што анализирају стварне и жељене правце развоја српске привреде, државе и друштва у последњих 150 година.

А пре тога (ако стигну) посегну за неком књигом попут овог Зборника, свесни да историја не почиње од нас... И да по(р)уке¹¹ оваквих књига могу имати трајн(и)у вредност.

* * *

Пре него засучу рукаве, било би пожељно да размисле о речима младог Милана Кашанина који у историјском тренутку по много чему сличном данашњем говори о језику (и суштини) стратешких пројеката (визија), методу рада, тадашњим (да ли и данашњим?) навикама и заблудама:

„Да ли зато што смо Славени, или што смо јужњаци, или што нам је култура још млада – или и због једног, и другог, и трећег – тек, ми најрађе расправљамо велике проблеме, развијамо их у дуге разговоре и облачимо у звучне речи. Никад нам ништа доста није: од приповедача тражимо да

Прилози садрже разнородне документе и базе података који пружају основу за даља разматрања српске стратегијске проблематике. Ту су и информације о свим стратегијама донетим у Србији у последњих 14 година, списак пројеката које финансира МПНТР 2011–2015. Био-библиографске белешке о ауторима Зборника чине непотпун али репрезентативан *Ко је ко* у данашњој српској научној заједници.

У 2015. уприличена су три представљања овог Зборника: у Новом Саду, у Матици српској 18. фебруара, у Ректорату БУ 20. фебруара и у САНУ 15. септембра. [...] О објављивању Зборника и његовом представљању у јавности средства информисања у Србији нису објавила ниједно слово. Заинтересовани су о томе могли да се обавесте само на сајту САНУ где је дат комплетан Зборник.

Сматрајући да рад на овом Зборнику представља и део борбе за бољи друштвени статус српске науке, и да налази у Зборнику могу корисно да послуже креаторима политике, из САНУ је на двадесетак адреса (председника, премијера, министара) почетком 2015. отишао примерак књиге. Без илузија о томе како се завршава „судар знања и интереса“, уредник Зборника се одлучио на печатњу (о свом трошку) књижице насловљене *Ка обали њлови: Сјрајшеијолошка размајрања* која сажето и прегледно даје релевантне идеје из замашног Зборника (чије штампање је пореске обвезнике коштало 800.000 динара; прилози су написани бесплатно а и једногодишњи рад на уређивању Зборника био је „волонтерски“). На добровољној основи аутори Зборника и чланови Одбора за економске науке ОДН САНУ формирали су Институт за стратешка техно-економска расуђивања (ИСТЕР). Без обзира на препреке које су у пионирској фази стратегијског рада савладавали уз непотребно високе трошкове, аутори Зборника поново су засукали рукаве – почеле су припреме за рад на два стратешка пројекта: *Природа као детерминанта привредног развоја Србије* и *Демографска будућност Србије*.“ [Политика 2]

¹¹ Те поуке би се можда могле односити не само на *јосјијујословенски јросјор* већ и на ЕУ. Аналитичари често пореде прву и другу Југославију с Европском унијом: ако стварањем заиста руководи демон аналогичности онда се у „гротескној реалности“ ЕУ огледају обе Југославије (или обрнуто). Куда (да) иде Европа? Куда је отишла Југославија?

су филозофи, од филозофа да су пророци, а од песника да су оснивачи нових религија. Незадовољни смо: непрестано зазивамо нове Мештровиће, Мештровиће у музици, у песништву, у сликарству, у естетици, у филозофији. Боже – молимо се сваки дан – дај нам генија, дај нам их да нас воде, да објаве свету ко смо и да нам рекне какви смо. И бринући се тако, са страхом, о раду будућих поколења, проклињемо своје претходнике и каменујемо своје савременике. До наивности се заљубљујемо у велике теорије, а свим бићем презиремо мали и ситни рад.

Али, какогод те наше велике чежње сведоче да нам је душа витка и немирна, и узаврела од несазнате још снаге, фантазија наша безгранична у доброти и лудости, а наше амбиције благородне, поносне и лепе, оне нам исто тако сведоче и о том да наш интелект није баш особито чврст и прав, нити наша воља сигурна и јака. Јер има малих ствари без којих нема ни великих. Има малих ствари о којима треба говорити као и о великима. Безброј малих ствари чине темељ великој згради лепоте, истине и доброте. Ничега нема ни на небу ни у ваздуху; све је на земљи. Дух је змај; он високо лети у зраку, али конопац треба чврсто држати у рукама.“

Да ли је „мали и ситни рад“ претпоставка израде могуће велике (grand, кровне) стратегије (опстанка и) развоја Србије? Рад свакако, рад који гута време, енергију и нерве, напоран и упоран, непризнат и незахвалан, неретко залудан (exercise in futility). Како треба да изгледа (оптимална) структура и динамика израде једне такве стратегијске студије?

* * *

Пример стратегијске студије типа Гашење њожара, ојсџанак, расџ, развој:

Назив (џилоџ?) џројекџа

ПРИРОДА КАО ДЕТЕРМИНАНТА ПРИВРЕДНОГ РАЗВОЈА СРБИЈЕ

Алџернаџиве

ПРИРОДНИ РЕСУРСИ У СТРАТЕГИЈИ РАЗВОЈА СРБИЈЕ

ПРИРОДНЕ ДЕТЕРМИНАНТЕ (ПРИВРЕДНОГ) РАЗВОЈА СРБИЈЕ

Моџуџа сџрукџура

1. Снимак стаџа (фактографија, анализа) → (планерски, „стратегџош-ки“) атлас
2. Дијагноза: жаришта (највеџи отворени проблеми): оцене/вредноваџа
3. Приоритети (policy oriented): процедуре, мере, средства, timing
4. Ограничеџа (препреке, дати оквири)
  - А) финансијска

- Б) регулатива (домаћа, ЕУ, УН...): закони, подзаконска акта, смернице, препоруке, стандарди, нормативи
5. Стратешко планирање: Циљеви (на кратак, средњи и дуги рок), путање, структурно прилагођавање
  6. Литература (анотирана? Библиографија); Пројекти из циклуса 2011–2014/15.
  7. Научноистраживачка и образовна инфраструктура, управна структура (администрација)
  8. Ко је ко у природњачкој науци (у земљи и дијаспори).

* * *

Зборник *Мојуће сѝрашѝеије развоја Србије* обезбедио је концепцијски конзистентан оквир за рад на интер- и трансдисциплинарном пројекту под радним називом *Будућности Србије*. Такође су створене претпоставке за аналитичке расправе о уже дефинисаним темама (видети горе поменути пример *Природа*) с мањим бројем учесника који би имали на располагању довољно времена да изложе своју аргументацију. Та истраживања треба да буду првенствено policy (никако politicking!) oriented, тј. да пруже максимално убедљиве (научне) одговоре на питање: *Шта да се ради? – на крајак, средњи и дуги рок*. При томе, не мање важни су одговори на питања: *Како остварити пожељну стратегију (фазе и алтернативни сценарији: како артикулисати постојећу иновативну друштвену енергију) и Ко су субјекти развоја, тј. који социјални актери могу да изнесу позитивне промене (постоје ли они – у латентном или артикулисаном виду – или их треба „конструисати“; како?).* Пројект *Будућности Србије* конституише се као тимски (и међудодељењски) – приоритетног је карактера. У зборнику *Мојуће сѝрашѝеије развоја Србије* (стр. 72–74) наведено је десетак тема (списак је отворен и подлеже редефинисању!) које ће бити предмет истраживања:

ПРИРОДА; БИОС; ДЕМОС; НАУКА (ЗНАЊЕ И МУДРОСТ);
 (ВАСПИТАЊЕ И) ОБРАЗОВАЊЕ; ТЕХНОС; ПРИВРЕДА; РЕГУЛАЦИЈА
 /ДРЖАВА/СВОЈИНА; МОЋ; КОМУНИКАЦИЈА; КУЛТУРА

Планира се да серију даљих расправа о концепцијским и методолошким стратегијским питањима, а потом и предлоге (усаглашених) секторских (и „проблемских“) прате одговарајуће публикације у којима ће sukcesивно бити представљени резултати истраживања.

* * *

Унутар граница које постављају, пре свега, природни закони, појединци и групе могу покушати да спроведу своје планове пожељног стања ствари у жељено време. Другим речима, они покушавају припремним мерама да постигну извесне локационе аранжмане. То *сйрашешко йланирање* је мање или више формализована процедура за досезање жељеног циља, која укључује локационе аранжман у (једнодимензионалном) *времену* и тродимензионалном *йросйору*.

При томе, (ако желе да буду успешни) стратеги (појединци и групе, „елита“) у планирању не могу а да не уваже значај *инйеракције*, *међузависности* и *узајамности*, и, посебно, *инйереса*¹².

ЛИТЕРАТУРА

- Галтунг, Јохан. *Сви су изйубили*, НИН, 10. јун 1999, стр. 14.
 Гункл → <http://ideonomy.mit.edu/division.html>
 Мићевић, Ивана (интервју), Часлав Оцић: Не проклињати судбину, већ засукати рукаве, *Вечерње новосйи*, 23. новембар 2013, стр. 3.
 МСРС 2014 → *Моуће сйрашешје развоја Србије*. Ур. Часлав Оцић / Српска академија наука и уметности, Одељење друштвених наука, Београд 2014. ISBN 978-86-7025-643-9; COBISS.SR-ID 212200972. – XVI +1152 стр., граф. прикази, карте, табеле; 25 см. – (Економски зборник, књ. 13). (<http://www.sanu.ac.rs/Izdanja/ElIzdanja.aspx>)
 Негришорац, Иван. Србија на раскршћу: Пледоаје за развој српске стратегиологије, *Печай*, 13. март 2015, стр. 66–69.
 Оцић, Часлав. *Ка обали йлови: сйрашешјолошка размайрања*. Друштво за привредну историју, Београд 2015. ISBN 978-86-89355-04-8; COBISS.SR-ID 213968396. – 192 стр. – (Библиотека Continuum, № 4).
 Оцић, Часлав. Како и зашто настаје овакав зборник (реч на представљању зборника *Моуће сйрашешје развоја Србије*, на трибини Библиотеке САНУ 15. септембра 2015). *Трибина Библиотеке САНУ*, ур. Миро Вуксановић, година IV, број 4, САНУ, Београд 2016. ISSN 2335-0121; COBISS.SR-ID 205777164, стр. 178–180.

¹² Поменуће тематске области нису дисјунктни скупови, они се преклапају (имају заједничке подскупове), стога је прилично тешко дефинисати предмет истраживања „надлежних“ научних дисциплина. Није ништа лакше ни прецизирати (и класификовати) оне проблеме који немају своју „матичну“ дисциплину. Такви су, на пример, наведене *инйеракције*, *међузависности* и *узајамности*, и *инйереси*. Довитљиви Гункл и њима је доделио научне дисциплине, задуживши *алелоаниологију* да се као својим предметом истраживања бави интеракцијама (interactions), *алелојију* међузависношћу и узајамношћу (interdependences and reciprocities), а *кедологију* интересима (interests).

Политика 1 → Зоран Беквалац, Стратегија државе Србије предуслов за све остале, *Политика*, 8. фебруар 2016, рубрика Међу нама.

Политика 2 → Одговор Зорану Беквалцу, *Политика*, 12. фебруар 2016, рубрика Међу нама.

Konrad, Đerđ. *Antipolitika*, Oktoih, Cetinje i Grad Teatar Budva, 1999, str. 61.

Miladinović, Veljko (intervju). Časlav Osić: Nama treba opstanak a ne oporavak, *Nedeljnik*, 2. april 2015, str. 22–26.

ДРАГАН СТАНИЋ*

ПЛЕДОАЈЕ ЗА РАЗВОЈ СРПСКЕ СТРАТЕГОЛОГИЈЕ: ПРОБЛЕМ ЈЕЗИЧКЕ КУЛТУРЕ И ЕНЦИКЛОПЕДИСТИКЕ

Ни у индивидуалном ни у породичном, ни у групном ни у друштвеном, ни у националном ни у интернационалном животу не може се без планова и планирања. То поготово важи за друштва и људске заједнице који хоће да се заснују на темељима рационалних начела и с јасном идејом друштвеног раста / развоја / прогреса, какав је пожељан не само у модерном него и у постмодерном добу. Такву идеју друштвеног развоја неки ће, дакако, начелно оспоравати, али њихово оспоравање не значи да ова поставка није на делу упркос свим концептуалним противљењима. Управо због тога, сачињавање разних облика стратешког промишљања друштвених феномена остаје трајна обавеза без које није могућ друштвени развој, а сачињавање озбиљног система мера, поступака и пројекција морало би таквом развоју да обезбеди адекватну одрживост.

НУЖНОСТ НЕГОВАЊА СТРАТЕШКОГ УМА

Будући да су изложени ставови неспорни, онда је више него очигледно колико је неопходна књига под насловом *Мојуће сѣрашѣије развоја Србије* (Српска академија наука и уметности, Одељење друштвених наука, Економски зборник, књ. XIII, Београд 2014, стр. 1151) приређивача Часлава Оцића. У тој књизи је изложено седамдесетак текстова најразличитијег дисциплинарног карактера, али је свима њима заједничко то да претресају начине стратешког

---

* Председник Матице српске, dstanic@maticasrpska.org.rs

промишљања неких од важних аспеката српског друштвеног живота. Осим тих седамдесетак текстова, у овој књизи налазимо и драгоцене прилоге који указују на историју проблема, а у том смислу су веома важни текстови Андре Николића, Косте Стојановића и других. Уз то пред нама је и читав низ докумената који сведоче о актуелном стању стратегијских пројеката у Србији, укључујући и списак свих стратегија донесених на републичком нивоу у периоду од 2000. до 2014. године. Ту је, такође, представљено и сведочанство развоја науке у Републици Србији последњих година; тачније, списак свих научноистраживачких пројеката које финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја, као и „Предлог за оснивање Института економских наука САНУ“.

У ауторским текстовима разматрани аспекти се крећу од простора привреде, индустрије, енергетике, пољопривреде, преко правног, политичког, финансијског, здравственог система, па до сфере медија, културе, науке, уметности итд. Понеки текстови умеју да изложе читав глобални стратешки поглед на дато поље знања и активности, а понеки иду ка томе да обезбеде какав појединачни прилог расправи о глобалним стратешким поставкама. У том смислу овај зборник изгледа прилично хетерогено, а поготово се таква оцена намеће када читалачка пажња падне на текстове који чак и у медију стрипа настоје да отворе неки од аспеката основне проблематике стратешких пројеката. Ипак, најмањи заједнички садржалац свих прилога јесте идеја стратешког осмишљавања друштвених проблема, а та чињеница даје овом зборнику изразиту тематску снагу и усредсређеност.

Стратегологија, као дисциплина која треба системски да се позабави управо свим овим питањима, преко је потребна српској мисаоној, политичкој и друштвеној пракси јер та научна грана учи, у најмању руку, својеврсној дисциплини мишљења и рационалној конструкцији маште, реалности основног концепта и имагинативности оптималних друштвених пројекција. Без тих квалитета креативног ума, спремног да самог себе донекле обуздава и да се постави у некакав оквир дефинисан постављеним циљем, жељени планови и пројекти не могу се рационално засновати, не могу постати начелно оствариви и реални. Уводни текст Часлава Оцића „Стратегије развоја: замисли и остварења“ у том смислу је изузетно добро, луцидно постављен јер даје врло подробен феноменолошки опис ове дисциплине, са свим особеностима и препознатљивим процедурама, чак и мисаоним и менталним претпоставкама без којих она не може успешно обавити своје замисли.

Овај Оцићев текст функционише као истовремено полазно теоријско становиште, али и као закључни, такође теоријски извод на чије конституисање су, и те како, трага оставили текстови аутора из овог зборника, текстови на које се неретко аутор позива и на њих упућује као на извор додатних информација. Аутор разматра пре свега проблем економског, али и сваког

другог развоја у овом, транзиционом, неизвесном добу, у којем Србија не-престано тражи и још не налази свој аутентични лик, а при том непрестано губи сопствену економску, демографску, креативну и сваку другу супстанцу. У том разматрању Оцић своју мисао води у мноштво различитих праваца и по линији дуге временске вертикале, а задржавајући се пре свега на просторним оквирима Србије, Балкана, Европске уније и глобалне светске заједнице, која се уз многе напетости и отворене сукобе покушава формирати управо онако како је и замишљена: дакле, глобално, планетарно. Подсећајући на доба преласка из феудализма у капитализам, потом уласка у социјалистички систем, те изласка из њега и поновног успостављања капитализма кроз муке транзиционог доба, Оцић сасвим исправно закључује да се читава драматика овог последњег, бурног периода у којем живимо, између осталог, може сагледати и кроз једну велику изборну алтернативу. Зато он каже: „Наш је избор: или *објект* (колонија) или *субјект*, озбиљан чинилац који сам (уза сва објективна екстерна ограничења) одлучује о својој судбини и организовано се укључује у балканске, европске (првенствено медитеранске и дунавске) и светске развојне процесе (и пројекте).“ (*Нав. дело*, стр. 68)

У основи је, заиста, такав избор на делу: хоћемо ли пасивно прихватити решења која ће нам други наметати или ћемо активирати своје креативне потенцијале како бисмо сами нашли решења и формулу опстанка на балканском, европском и светском простору? Наравно, ни ти распони: или објект или субјект, нису сасвим чисти, будући да се наша позиција увек појављује негде између тих крајњих, антитетичких могућности. Али, без обзира на ситна померања тренутних позиција, начелна алтернатива и јесте управо то: хоћемо ли се предати туђој памети или ћемо настојати да сопственом памећу осмислимо опстанак и будућност свога народа, самих себе и својих потомака? Управо зато развој српске стратегије је преко потребан: да нас, пре свега, охрабри да почнемо озбиљно, дугорочно, стратешки да промишљамо питања сопственог опстанка и да кренемо у системску потрагу за решењима без којих Србија и српски народ неће у будућности моћи да обезбеде достојно место у глобалном свету. Уколико такво место за себе не буде обезбедила, Србија ће бити бачена на „ћубриште историје“ (Френсис Фукујама), на којој јој следи дуги период труљења и нестајања. Не треба, ваљда, никоме посебно наглашавати колико центара моћи у политичкој, војној, религијској и културној сфери како Западног тако и Источног света већ делује управо с идејом и изричитом намером да се Србији наметне такав црни сценарио. Србија има своју шансу, али те шансе морају бити пажљиво одмерене спрема реалности и спрема укупног круга проблема с којима се суочавамо.

Отуда је појава књиге *Мојуће сѝраиѝеије развоја Србије* драгоцену управо у том смислу претресања укупних околности потенцијалног опстанка Срба у епоси глобализације. Ова књига може да подстакне на драгоцену ин-

телектуалну припрему и na изградњу позитивног менталног става у погледу спремности на борбу за опстанак, те на системско обезбеђење будућности српског народа у времену које долази. Догађања унутар процеса глобализације су неминовна: она се не могу избећи, али се могу начинити више или мање повољним по опстанак српског народа унутар светске вавилонске заједнице која се на наше очи, уз жестоке динамичке тензије, ствара. У тим процесима можемо учествовати са сопственом памету или без ње, са сопственим стратешким поставкама или без њих, са сопственом идејом одрживог развоја или без ње. О томе је само реч! И о томе на убедљив, динамичан, често и противречан начин сведочи и ова књига!

СТРАТЕГИЈА СРПСКЕ ЈЕЗИЧКЕ ПОЛИТИКЕ

О проблемима српске стратегиологије и теорије одрживог развоја Србије можемо говорити и поводом два веома важна питања српске културе и науке, друштвене праксе и стања друштвене свести: реч је о српском језику и српској енциклопедистици. Свако ко уме стратешки да промишља друштвена, научна, идејна питања једне нације зна колико су те две области – језик и енциклопедистика – од суштинског значаја за конституисање, очување и развој модерне нације и читавог друштва. Отуда би таквог човека свакако морала да забрине чињеница да су те две области у Србији и у српском народу уопште, веома запуштене, остављене у крајње неизграђеном, проблематичном стању. Много енергије је улагано у различите подухвате ових двеју области, али су позитивни крајњи ефекти редовно изостајали.

У области језика посебно је проблематично не стање научних истраживања српскога језика него стање *српске језичке културе*. Да би се српска језичка култура подигла на неопходни, виши ниво, мора у дужем периоду бити спроведена (или боље речено, спровођена) рационално постављена, научно утемељена и реално остварива српска језичка политика. Та политика би морала да почива на широко постављеним облицима консензуса унутар целине српске научне, политичке и друштвене заједнице, а на темељу тог консензуса ваљало би изградити јасну и оствариву стратегију деловања у овој области.

Шта нам недостаје да такву стратегију одиста изградимо? Консензус у српској научној заједници није баш до краја у овом тренутку успостављен, али чини се да до њега није тако тешко доћи. Сигуран сам да би се, на темељу поузданих научних сазнања, релативно лако могло дефинисати општеприхватљиво становиште о српској језичкој политици. Тај консензус, додуше, не мора почивати баш на стопостотној сагласности свих стручњака (то је, уосталом, немогуће постићи), али се око неких важних питања може досегнути изузетно висок степен сагласја. Тим пре што је српска лингвистика обезбедила оне

основне инструменте (пре свега, *Правойис срїскоїа језика*, 1993; једнотомни *Речник срїскоїа језика*, 2007; *Нормативна їрамаїїика срїскоїа језика*, 2013. и др.) на темељу којих је могуће засновати озбиљну језичку политику. И тим пре што је српска лингвистика размотрила основне проблеме и поставке на којима би српску језичку политику требало конституисати (о томе видети *Зборник Инсїїїїуїїа за срїски језик САНУ II: Срїски језик и акїуелна їиїїања језичке їолиїїїке у Републици Србији*, 2014; а посебно текст академика Предрага Пипера „О стратегији језичке политике у Републици Србији“).

Знатно проблематичније од саме језичке струке јесте стање у друштвеној и политичкој заједници. Најкраће речено, у широј друштвеној заједници, нарочито међу онима који нису упућени или су тек полуупућени у ствари језичке стандардологије, социолингвистике, историје српскога језика, посебно књижевнога језика, делимично су распрострањени ставови које струка не би могла да верификује.

Због такве збуњености која влада на ширем друштвеном простору, није никакво чудо што политичка заједница не показује готово никакву жељу и потребу да се ова проблематика у потпуности уреди. У свом одбијању политичари имају веома уверљив и снажан аргумент, садржан у чињеници да у друштвеном простору кола исувише велико шаренило и различитост идеја о томе шта је неопходно урадити у области разумевања српског језика и његових симболичких функција. Зато би на темељу поузданог научног сазнања требало што пре утврдити шта све може сачињавати идејну платформу за обједињено деловање свих оних којима је стало до српске језичке политике. У такву платформу треба да уђу само она сазнања и ставови, оцене и пројекције који су неспорни, те око којих се може изградити заједничко становиште као својеврсни акциони програм. Оно, пак, што је домен недовољно доказаних научних хипотеза, а поготово што је блиско некој врсти необавезног имажинативног поигравања, то би требало оставити сасвим ван сваког поступка претресања. Тако треба да буде све док се не покаже да има довољно разлога да се, евентуално, и та, проблематична питања почну озбиљније укључивати у платформу заједничког деловања.

Најкраће речено: стратегију српске језичке политике немамо изграђену, а требало би је што пре сачинити. Чини се, међутим, да смо на нивоу почетних намера још доста далеко од таквог чина, али кад се буде јасно дефинисала намера да се тако нешто постигне, читав посао би могао релативно брзо да буде изведен на веома квалитетан начин. Ту намеру треба да искажу, пре свега, српска научна заједница, а после ње и друштвена и политичка заједница. Кад се искаже јасна политичка воља да се овај проблем стратешки постави и да се као такав почне да решава, тада ћемо начинити прве озбиљне практичне кораке који означавају да смо с речи најзад прешли на дело. Све то биће ваљано обављено само уз услов да се у процедури строго држимо проверених

научних сазнања и да вешто градимо бар почетни консензус који би могао обезбедити прве резултате у области опстанка, обезбеђења и заштите српског језика и ћириличног писма. Читава организациона схема неопходна за вођење исправне, утемељене и реално спроводиве српске језичке политике могла би се релативно брзо конституисати, а резултати недуго потом јасно манифестовати. Услов свих услова јесте: успостављање идејне платформе с које јасно можемо сагледати не само проблеме него и начине њиховог решавања.

СТРАТЕГИЈА СРПСКЕ ЕНЦИКЛОПЕДИСТИКЕ

У области *српске енциклопедистике* ствари су постављене на донекле сличан начин: и ту има важних научних резултата који представљају велику добит за научну и културну заједницу, али српски енциклопедистички систем, нажалост, није стратешки успостављен. И у таквом, неизграђеном систему остварен је читав низ импресивних енциклопедијских публикација, као што су *Српска енциклопедија* (укупно 3 књиге од 2010), *Српски биографски речник* (укупно 6 томова од 2004), једнотомна *Енциклопедија српског народа*, 2008; *Социолошки речник*, 2007; *Лексикон историје ђедајоџије српског народа*, 2012; *Речник џојмова ликовних уметности и архитектуре* (једна књига од 2014) итд. Научна заједница је тиме јасно показала да је потпуно спремна за обављање најсложенијих послова у овој области, али упркос свим овим чињеницама, систем српске енциклопедистике није успостављен. Консензус унутар научне заједнице могао би се релативно лако начинити, а услов би био да те послове преузму представници установа које већину ових послова изводе: Матица српска, Српска академија наука и уметности, Завод за уџбенике, Службени гласник и др. Њиховим договором могла би се сачинити стратегија развоја српске енциклопедистике. Осим ставова непосредних актера српских енциклопедистичких издања, за отварање ове расправе и за озбиљније пројекције у том смислу неопходна је шири друштвена сагласност и јасно исказана политичка воља.

Шири друштвена заједница негује доста уопштenu представу о неопходности ових послова, али је веома распрострањен став да је реч о капитално важном сегменту научне делатности који има непосредних реперкусија на обезбеђење услова за сам опстанак нације. Разлика у проценама како би тај стратешки систем требало развијати има веома много и оне су доста велике, али би се отвореним дијалогом и заједничким настојањем могло доћи до оптималног становишта. За расправу о утврђивању најрационалнијег и најекономичнијег облика организовања енциклопедистичких послова веома је важно указати на изузетно корисно и употребљиво искуство Матице српске у организовању и извођењу дугорочних пројеката какви су *Српски биографски*

речник и Срйска енциклопедија. Оба пројекта изводе се с незамисливо малим професионалним особљем: имају по 6 запослених, односно укупно 12. Пројект *Срйске енциклопедије*, уз то, може бити поучан и у том смислу што показује како на друштвено важним пословима могу складно да сарађују различите установе: научноистраживачки пројект заједнички изводе Матица српска и САНУ, основни стручни организациони облик позициониран је у Матици, а САНУ томе даје пуну стручну подршку; финансијски послови и послови извршног издавача припадају Заводу за уџбенике. Будући да је око овако сложеног пројекта нађено оптимално, а уз то и врло економично решење, онда нема разлога да се не верује како би кључне установе нашле решење и за друге енциклопедијске пројекте, као и за развој српске енциклопедистике у целини. Зато слободно можемо рећи да је израда стратегије развоја српске енциклопедистике подухват који се налази на дохват руке.

Највећи проблем у овој области налази се управо у политичкој сфери. Не само што не постоји јасна политичка воља да се ова област уреди него чак ни постојећи пројекти немају неопходну подршку надлежног Министарства просвете, науке и технолошког развоја. Случај *Срйске енциклопедије*, у том смислу, више је него индикативан. О *Срйској енциклопедији* постоји одговарајући закон који утврђује опредељење Владе Републике Србије и њену обавезу да овом пројекту прибавља финансијску подршку за његово извођење. Упркос томе, већ у три наврата: 2009, 2013. и 2014. године, извршени су јаки финансијски удари на овај пројект, тако да после троструке појаве оваквих удара више нема никакве сумње: није реч о случајности или техничкој грешци него о потпуном одсуству свести о томе шта овај пројект стратешки значи за српску науку и за свеопшти опстанак српског народа. Седиште свести о таквом значају овог пројекта морало би, осим Матице српске и Српске академије наука и уметности, да буде пре свега у Министарству просвете, науке и технолошког развоја. Уколико се покаже да те свести тамо нема, онда се мора реално поставити питање какву то стратегију научног развоја уопште имамо на делу?

Јасно је да је у пројектима српске енциклопедистике тренутно највећи проблем садржан у политичкој сфери, тачније у нејасном стратешком плану који о овој области знања нема никакву дефинисану позицију. Звучи просто невероватно да надлежно Министарство није у стању да финансијски прати процес израде *Срйске енциклопедије*: екипа од близу 1000 људи даје веома убедљиве резултате, трошкови су сведени на минимум, а ипак се пројект кажњава неоправданим смањивањем средстава за његово извођење. Није прилика да сада анализирамо све оно што би се о овом проблему морало јавно рећи, али је очигледан бар један закључак: овакав однос према *Срйској енциклопедији* је могућ јер не постоји стратешко сагледавање значаја ове области знања и нема опште прихваћеног концепта његовог даљег развоја. При

том је за такав договор све већ потпуно спремно: недостаје само политичка воља да се тај проблем уреди и на адекватан начин реши. Стога с огромном знатижељом ваља пратити начин будућег решавања овог питања: ако тај проблем буде решен, биће то снажан, позитиван симболички сигнал који се тиче не само овог пројекта него и опстанка читавог народа.

НУЖНОСТ ИЗГРАДЊЕ ДРУШТВА ЗНАЊА, КОМПЕТЕНЦИЈА И ОДГОВОРНОСТИ

Поменути недостатак политичке воље очигледан је у обе ове области знања које смо поменули: и у области српске енциклопедистике и у области језичке политике. Тај недостатак бисмо могли повезати с деловањем разноврсних чинилаца који доприносе да толико дуго, упркос великим напорима које установе и појединци улажу, ми у овој области делатности још увек нисмо решили нека суштински важна питања. Послови које помињемо по својој природи припадају домену дугорочних пројеката, а они се изводе споро и мрављом упорношћу, тимским радом и уз многоструке системе провере. За такав посао треба имати стрпљења, а једино такав стрпљиви, мукотрпни рад може обезбедити праве и врхунске резултате.

Откуд такав недостатак политичке воље? Постоје бар три разлога због којих се с овим ограничењима суочавамо. С једне стране, очигледна је хронична беспарица и сиромаштво, па ће у оквиру мера уштеде управо ове области знања лако страдати. То се, међутим, може десити само уколико не постоји јасна стратегија развоја српске језичке културе и српске енциклопедистике. Уколико би се у овој области примениле неке мере штедње, те мере не би смеле да угрозе и оне најосетљивије, приоритетне циљеве у области научне политике. Стратешки пројекти овде могу да одиграју поуздану функцију одбране и заштите онога што се не би смело жртвовати. А то значи: ако су предвиђене уштеде од 10 до 20%, онда смањење финансијских средстава за *Српску енциклопедију* не би смело да буде погубних 40%.

С друге стране, на одсуство политичког става у овим двема областима веома снажно утиче и свест актуелних политичара да су они исувише краткотрајно присутни на политичкој сцени да би решавали нека толико далекосежна питања која подразумевају процесе дугог трајања. Отуда би носиоци и персонални гаранци ових сегмената државне политике требало да буду професионална стручна тела, укључујући лица стално запослена у министарствима и непосредно задужена управо за одређене стручне области знања и друштвене праксе. Светао је у том смислу пример дугогодишњег помоћника министра културе мр Бранка Брборића, који је на себе преузео и дуго, све до преране смрти, на својим плећима носио бригу о основним полугама озбиљне

државне политике у области језика и писма. Од како је Брборић преминуо, у Министарству културе и јавног информисања више нема лица с којима би представници Одбора за стандардизацију српскога језика и заинтересованих установа уопште могли да поразговарају о питањима језика, а немоли да се договоре о доношењу важних одлука и о њиховом спровођењу у пракси.

С треће стране (а ту негде препознајемо и онај најобухватнији разлог свеколиких српских стратеолошких тешкоћа), у политичкој сфери је недовољно присутна свест о томе колика је важност знања за обављање свих друштвено одговорних послова, укључујући и политичке послове. У игнорисању знања, науке и струке, налази се онај суштински разлог који успорава наш развој или га упућује ка моделима понашања супротним нашим реалним друштвеним интересима. Корен свих проблема о којима говоримо садржан је у чињеници одсуства јасне свести да се модерно и постмодерно друштво мора развијати као *друштво знања, компетенција и одговорности*. Уколико не изградимо такву генералну друштвену стратегију и уколико не обезбедимо њену пуну примену у друштвеној пракси, никако нећемо успети ни у једној области да спроведемо неопходне мере друштвеног развоја и очувања свих механизма за његове одрживе облике. Уколико ми у томе не успемо, онда ће нам такве мере наметнути неко други, неко ко неће бити ни благонаклон ни склон да разуме неке наше несавршености и неспособности.

Ето, о томе је реч: или ћемо бити објект нечијег деловања или ћемо постати субјекти сопствених идеја, планова и креативне страсти? Објект или субјект, о томе још можемо да одлучимо! Можемо да одлучимо да ли друштво у којем живимо желимо истински да заснујемо: 1. на креативном знању спремном да обави стратешка осмишљавања; 2. на компетенцијама које ће обогатити основне идеје и пронаћи путеве њихове примене; 3. на одговорности која омогућује постизање оптималних учинака и очување даљих развојних токова. У таквим визијама, опредељењима и напорима ваља да градимо своју будућност. На таквом путу, а поготово у оној почетној фази изградње концепата по којима ћемо програмирати сопствени развој, стратеологија нам може бити од огромне и суштинске помоћи!

ДРАГАН ШКОРИЋ*

ПРИЛОГ ИЗРАДИ СТРАТЕГИЈЕ РАЗВОЈА СЕЛА И ПОЉОПРИВРЕДЕ СРБИЈЕ

ОДБОР ЗА СЕЛО САНУ

Одбор за село САНУ основан је пре три године; у његовом саставу су поред угледних академика и најпознатији стручњаци и јавне личности, које се у оквиру својих научних дисциплина и области свог јавног друштвеног и културног деловања баве селом и пољопривредом. Одбор за село САНУ има првенствену обавезу да јавно подстиче и подржава научна истраживања, акционе руралне и агроекономске пројекте, националне, регионалне и сеоске културне акције и манифестације, као и све друго што посредно и непосредно доприноси одрживом и свеукупном развоју српског села и пољопривреде.

Током три године постојања Одбор за село САНУ је одржао више научних скупова и округлих столова с различитом проблематиком која се односи на село и пољопривреду. Научни рад у зборнику *Мојуће стирајтеије развоја Србије*, који данас овде представљамо, заснован је на закључцима и ставовима с наших скупова и округлих столова.

СТАЊЕ И ПРОБЛЕМИ

Када је у питању пољопривреда и село Србије, природни и производни потенцијали нису искоришћени. Иначе, сеоска подручја у Србији заузимају око 85% територије, а у овим подручјима живи око 55% становника Србије. Негативни трендови се огледају у сталном порасту необрађених површина (преко 500.000 ha), повећању броја празних објеката за гајење стоке, смањењу становништва, затварању школских и културних објеката итд. Годинама уназад пољопривредна производња стагнира, чак и опада, доминира екстензивна, пре свега, производња житарица. Број стоке опада већ деценијама, а изразито у претходних десетак година. Затим, сеоска инфраструктура је незадовољавајућа, а образовне, културне и здравствене установе су пред затварањем.

---

* Председник Одбора за село САНУ; draganskoric@sbb.rs

ЦИЉЕВИ СТРАТЕГИЈЕ РАЗВОЈА

Циљеви стратегије развоја су дефинисани у 10 тачака, а међу њима су најзначајнији: рационално коришћење расположивих природних ресурса, земљишта, вода, шума, уз примену нових технологија, прилагођавање климатским променама и повећање вредности производње по јединици површине. Паралелно с овим треба знатно више користити и људски потенцијал, знање – академско, истраживачко, искуства с којима Србија располаже. Затим, повећати стварање услова у сеоским срединама за отпочињање породичног бизниса, развој сеоског туризма, домаће радиности и занатских услуга. Да би се ово реализовало, неопходно је обезбеђивање равноправних услова привређивања на селу – тржишно оријентисаних произвођача у акумулацији капитала и прихода. Неопходно је у извозу повећати удео продаје финалних производа и услуга.

ПРИОРИТЕТНИ ПРАВЦИ РАЗВОЈА

У раду је детаљно приказано у којим правцима треба деловати у наредном периоду. Веома је важно утицати на повећање производње домаћих инпута, где губимо трку с мултинационалним компанијама. Осмишљеном и дугорочном стратегијом утицати на бржи и равномернији развој примарне пољопривредне производње (сточарство, воћарство, виноградарство, повртарство, ратарство,...). Извршити измену у производњи у корист интензивних производњи. Осмислити како побољшати заштиту животне средине и екологију. Важно је повећање прехранбене индустрије, путем породичних и средњих предузећа. Урадити прилагођавање економије и финансија савременим токовима и стандардима. Задругарству и другим облицима удруживања треба посветити велику пажњу, да би се положај непосредних произвођача на селу унапредио. Велике могућности постоје у развоју сеоског туризма. Брже прићи реализацији обновљивих извора енергије.

На крају се детаљно предлажу неопходне мере које треба донети на националном, покрајинском, регионалном и локалном нивоу.

За промену стања на селу и пољопривреди неопходна је политичка воља, упорност и истрајност. На националном нивоу, аутори се залажу за доношење *Декларације* Народне скупштине Србије о радикалном заокрету на развоју села и пољопривреде. Поред Декларације треба донети стратешка документа развоја села и пољопривреде, с јасно дефинисаним правцима, приоритетима развоја и конкретним мерама за њихово остваривање.

На локалном нивоу донети стратешка документа локалног и сеоског развоја у свакој средини, с јасно дефинисаним циљевима, приоритетима и програмима развоја. Аутори предлажу интензивнију сарадњу с дијаспором уз формирање развојне банке дијаспоре, где би они депоновали средства,

формирали управни, надзорни одбор и скупштину, постављали директоре и све друге органе, вршили избор пројеката и пратили њихову реализацију.

ВЛАДАН ЂОРЂЕВИЋ*

БУДУЋНОСТ ПРИПАДА ОНИМА КОЈИ СЕ ЗА ЊУ ПРИПРЕМАЈУ

Мото једног од најбољих универзитета на свету у области техничких наука, Масачусетског технолошког института, или краће МИТ-а, из Бостона гласи: *Будућности припада онима који се за њу припремају*. Мада је ова сентенца очигледно намењена будућим студентима овог престижног универзитета, она се ништа мање ефектно може применити и у много већим „системима“, као што су предузећа, установе, па и читаве државе. Заиста, ко се плански не припрема за будућност која је пред њиме, неће је ни имати, или ће његов/њен приступ будућности бити „викиншки“ (за објашњење овог појма треба прочитати кратак, али екстремно ефектан чланак Зорана Поповића у овој књизи, под насловом: *Три ирисџија науци*)! Ова књига представља један можда невелики, али значајан корак на путу Србије у бољу будућност, јер су у њој детаљно размотрене и проанализиране све компоненте тог веома сложеног појма који носи назив *сџрајџија* развоја једне земље.

Књига која је пред нама написана је на преко 1100 страница. Више од 60 аутора написало је 56 чланака. Ту је и 18 веома корисних и информативних додатака који укључују и кратке радне биографије аутора. У литератури аутори су се позвали на више од 1300 библиографских јединица, од чега готово трећина отпада на веома опширан чланак уредника, написан на високом научном и стручном нивоу.

Мој задатак данас је да вас упознам са садржајем чланака у којима се анализира улога науке и технологије у стратегији развоја Србије. У ту сврху послужићу се у највећој мери чланцима цењених колега Властимира Матејића, Бранислава Ђорђевића, Радивоја Митровића и Петра Петровића, али и неких других.

Пре него што сам прочитао чланак колеге Матејића под насловом *Системска скица утврђивања иросџора иожелних а мојућих сџрајџија развоја Србије* мислио сам да ја у потпуности разумем значење речи *сџрајџија*. Грдно сам се преварио! Стратегија уопште, а посебно стратегија развоја великог

---

* САНУ; vladj@afrodita.rcub.bg.ac.rs

система, као што је читава држава, појам је који захтева детаљну анализу. Потребно је прво дефинисати тзв. простор пожељних а могућих стратегија развоја државе помоћу одређеног броја одредница, као што су, на пример, визија будућности, расположиви развојни ресурси, кључна развојна опредељења, и др., па тек онда приступити главном послу.

Рад колеге Бранислава Ђорђевића под насловом *Изградња водопривредне инфраструктуре је најважнији и конципиран државни развојни пројект*, представља својеврсни протест против низа погрешних одлука Влада Србије којима су највећи послови у земљи у областима грађевинарства и хидротехничке инфраструктуре додељивани страним фирмама проблематичног кредибилитета. Истовремено, рад представља вапај аутора за коришћењем сопствене памети у процесу реиндустријализације земље.

У том погледу ништа мање песимистичан није ни чланак колеге Радивоја Митровића: *Наука – генератор одрживој развоја*, који тврди да се реиндустријализација, преко потребна за опстанак ове земље, не може спровести на начин како то многи замишљају – волунтаристички, импровизацијама, производњом привида и сл., него искључиво ослањањем на најсавременија, страна и домаћа, научна и технолошка достигнућа.

Најзад, ту је и рад: *Четврти талас индустријализације: технолошка димензија и будућности коју не можемо да занемаримо*, колеге Петра Петровића, написан у стилу озбиљног научног доприноса. У раду су описани периоди тзв. примарне индустријализације Србије, која је настала изградњом тополивнице у Крагујевцу пре нешто више од 160 година, и три карактеристична периода који су уследили потом, од којих је овај последњи започет непосредно после Другог светског рата. И док се о овим периодима може говорити само у суперлативима, дотле о тзв. четвртм таласу, насталом касних осамдесетих година прошлог века не може ништа лепо да се каже, осим ако се из ужасно лоших искустава ургентно не извуку одговарајући закључци који би нашу индустрију покренули с мртве тачке. Без жеље да драматизујем атмосферу која је већ довољно драматична, навешћу само неколико кључних реченица – појмова које довољно јасно описују ситуацију у којој се налазимо.

- катаклизмични економски дисконтинуитет у којем се Србија налази,
- ерозиони процес енормних размера с двоструко већим интензитетом од процеса акумулације,
- земља без инжењера и пројектаната,
- компетитивни потенцијал на последњем месту у Европи, итд., итд.

Рад се међутим не задржава на оплакивању онога што је било. Он нуди и много веома практичних и применљивих решења за будућност, за коју треба озбиљно да се припремимо, како то кажу људи с Универзитета којег сам поменуо на почетку.

Све у свему, у овој књизи презентован је озбиљан материјал, од значаја за нашу земљу. Учесницима овог пројекта, ауторима радова и уреднику Чаславу Оцићу, дописном члану САНУ, треба одати пуно признање за уложени труд, ентузијазам и добре намере. На другима је да овај материјал употребе корисно за добробит Србије.

ВЕРА ДОНДУР*

ЗАЛОГ ЗА БУДУЋНОСТ

Дозволите да се пре свега захвалим ауторима и уреднику на привилегији да учествујем у раду овог скупа и у кратком осврту кажем неколико речи о књизи *Мојуге стираијеије развоја Србије* коју данас промовишемо. Захваљујем се САНУ што је и овом књигом нашој академској и широј јавности ставила на располагање промишљен приступ проблему развоја, и што је кроз анализу многобројних аспеката које ова тема подразумева створила предуслов за формирање општих стратешких опредељења.

Српска академија наука и уметности је кроз скупове одржане у октобру и новембру 2013. године и књигу која је настала након тога, још једном дала подстицај друштвеном и културном развоју земље, окупивши ауторе који су имали интелектуалне смелости и знања да у својим областима на најискренији начин дају процену могућих стратегија развоја.

Сваки појединачни допринос у овом обимном делу, даје пре свега анализу одређене области и процену могуће стратегије развоја уз настојање да она буде део општег економског, друштвеног и културног развоја земље. Од поставке системских скица за утврђивање пожељних и могућих стратегија развоја Србије (В. Матејић), преко образовања (И. Ивић), науке (Р. Митровић), развоја села (Д. Шкорић, Д. Томић), привлачења страних инвестиција (Ђ. Попов) па све до основних елемената развоја културе (Т. Инђић и З. Аврамовић), аутори нас воде кроз овај вишедимензиони свет тражећи резултату која је општем развоју и опоравку Србије више него потребна.

По први пут смо добили аналитичан и свеобухватан текст који је користан не само за научну и академску јавност, већ и за све оне делатнике у политици који имају претензије да воде малу и недовољно развијену земљу каква је Србија у времену у коме живимо.

---

* Председница Националног савета за научни и технолошки развој; edondur@ffh.bg.ac.rs

Тешко је у кратком осврту сумирати богатство идеја и предлога који се односе на могуће правце економског и политичког развоја јер више текстова анализира упоришта која имамо и потенцијале које недовољно користимо. Сагледавајући економске проблеме и глобалне утицаје које Србија као мала земља има низ аутора даје осврт како тешкоће превазићи. Драгоценост представљају и текстови који се баве здрављем нације и потребама да кроз културни развој очувамо свој национални и културни идентитет.

Промоцију којој данас присуствујемо неопходно је преселити из академских кругова у ширу јавност како би наши грађани и нарочито наши млади који су стасали да преузму друштвену одговорност за развој и напредак могли да се суоче с тешкоћама и изазовима који их очекују.

Било би корисно да се с промишљањима и оценама датим у овој књизи свакако упозна и она армија делатника која је радила или ради на изради државних краткорочних и дугорочних стратешких докумената. Целовитост и садржаји које нуди ова књига отварају нови начин гледања на перспективе развоја, јер друштво третира као јединствени простор у коме се богатство идеја сучељава са сиромашном стварношћу.

Књига је дала одговоре и могуће правце развоја, а на свим појединцима и институцијама друштва и државе је обавеза да уважавајући напоре аутора друштвену стварност и перспективе развоја сагледају боље и дубље.

Када се пажљиво читају дати доприноси аутора стиче се утисак да су текстови писани с једном идејом, како Србију извести из кризе, како повратити веру да можемо бити боље, богатије и срећније друштво.

РАДИВОЈЕ МИТРОВИЋ*

КУДА (И КАКО) ТРЕБА (И МОЖЕ) ДА ИДЕ СРБИЈА?

Данас у Новом Саду промовишемо зборник радова *Мојуће сѝраиѝеије развоја Србије* – дело које представља резултат рада групе аутора руковођених заједничким циљем – формулисањем стратегије изласка Србије из кризе или можда још тачније: покушаја партиципације у одлучивању о судбини државе и друштва до сада искључиво у власништву партократа свих боја, с једне, и моћника тзв. међународне заједнице, с друге стране.

После више деценија окупила се најзад група еминентних интелектуалаца различитих професионалних усмерења, личних и политичких филозофија, разноврсног а богатог животног искуства и светске репутације, да

* Универзитет у Београду, Машински факултет; radivoje.mitrovic@gmail.com

провере да ли се и како се може ослободити латентна друштвена енергија у нашем друштву. Сабрали су се да у дијалогу извуку поуке и из прошлости и размотре куда иде Србија, односно куда треба и може да иде у контексту растуће глобалне међузависности, згушњавања и убрзавања историје.

И раније се у више наврата (Крајгерова комисија, Аврамовићев програм) радило на концепту тзв. привредних реформи чији је циљ био подизање конкурентности привреде кроз њену деполитизацију и модернизацију, отварање ка свету на тржишним принципима и томе слично.

Резултат је познат. Политички волунтаризам и партикуларни интерес победили су економску и сваку другу рационалност и опасно угрозили јавно добро. Од тога се ни до данас нисмо опоравили. И зато смо и данас ту где смо.

Наука, образовање и култура и даље се третирају као трошак, а не као инвестиција у будућност. Самодовољност и затвореност у себе су и даље доминантне одлике организација и функционисања државе и друштва.

Ценим да су учесници данашњег скупа врло свесни свега о чему сада говорим. Да све нас подједнако и пре свега интересује како да пронађемо ону за нас повољну нишу мира, стабилности, рада и развоја у глобалној подели рада. Место у коме ћемо моћи да живимо као сав нормалан свет. Дакле, много боље него сад. И материјално, али не само материјално. Како?

За почетак тако што ћемо преузети одговорност да о сопственој судбини – у мери у којој је то могуће, свесни свих ограничења – сами одлучујемо. Најпре да отворено и искрено разговарамо, оспоравамо, предлажемо... Разговарамо о свему што је у овом Зборнику изложено, оспоравамо све са чиме се не слажемо. Предлажемо боља решења од понуђених....

Пламен наде коју овај Зборник нуди нека се шири Србијом, нека се енергија ослобођена идејама из овог Зборника-саборника артикулише у ток који ће изнедрити не само неко ново Начертаније, него и динамичан и ефикасан привредни раст утемељен на историјској самосвести и културном препороду.

Има ли у свету (посебно у Европи) успешне државе а да њен напредак није заснован на све бројнијим и све софистициранијим достигнућима савремене науке? Може ли Србија да опстане и да се развија на волунтаризму, импровизацији и производњи привида? Или је и одржив развој Србије једино могућ ако буде заснован на науци...

Одговорни друштвени чиниоци у Србији (Влада Републике Србије, пре свих) морали би ургентно да направе снимак стања у науци; проанализирају успехе и неуспехе у досадашњем научном и технолошком развоју; оцене ефекте научне и технолошке политике; идентификују главне проблеме и препреке динамичнијем будућем развоју; сачине компаративну анализу са земљама блиских профила и сличне специфичне тежине и, из сопственог и туђег ис-

куства, извуку поуке за будући одржив развој и модернизацију Србије. На том основу могуће је и донети оствариву стратегију научног и технолошког развоја Србије. Приоритети, сценарији, периодизација, операционализација (примена), праћење и контрола... треба да проишају из широке јавне расправе (ван цеховских оквира) о новом (коренито измењеном) *друшћивеном стpаишусу науке* и новим, вишим, узајамним одговорностима и обавезама и научне заједнице и власти. Тај дијалог треба да почне што пре, а пресек актуелног стања у српској науци његова је незаобилазна (фактографска и аналитичка) основа.

Већ више деценија у Србији је отворено питање – може ли се садашњи облик организације науке и високог образовања сматрати успешним? Зашто су ослабиле везе с државом, осим у плаћању истраживања. С привредом су готово замрле. Нема јасног виђења (и прецизног задатка) шта предузети да се ојачају постојеће и успоставе будуће релације научне заједнице с државом и њеним структурама. Шта је ту обавеза самог научноистраживачког сектора и које су амбиције и планови државе с науком – ако амбиције и планови уопште постоје. Уколико у главама српских државника не постоје, односно ако нема жеље, разумевања, интереса... за модернизацију Србије на основама знања, техничких и социјалних иновација, јавност заслужује да зна које су то алтернативне стратегије развоја Србије којима ће се – на средњи и дуги рок – управљати „будућности српске брод“.

СЛОБОДАН АНТОНИЋ*

НАУКА ЈЕ РЕКЛА СВОЈЕ, НА РЕДУ СУ ПОЛИТИЧАРИ¹

Ова монографија од преко хиљаду страница, у чијем је стварању учествовало шездесетак наших научника и стручњака, представља не политички, већ *научни* одговор на питање даље стратегије развоја Србије.

Свако ко се дубље бавио друштвеним наукама зна да разматрање стратегије развоја неког друштва подразумева, најпре, теоријско-методолошко суочавање с неколико тешких питања.

Прво питање је проблем односа процеса и пројекта, спонтанитета и плана. У овом случају, то је питање – шта је оно што актер стратегије стварно

* Универзитет у Београду, Филозофски факултет, Одељење за социологију; santonic@f.bg.ac.rs

¹ *Мојуће стpаишеије развоја Србије*, уредник Часлав Оцић; Београд: САНУ, 2014; доступно и на: <http://www.sanu.ac.rs/Izdanja/ElIzdanja.aspx>

може да уради? Реч је о настојању да се сазна објективна димензија, односно тачни простор могуће акције.

Друго питање је проблем препознавања актера стратешког промишљања и деловања. Реч је о питању ко је тај ко би требало да изнађе стратегију развоја целог друштва, као и да је, затим, спроводи? Скрећем пажњу да би, начелно, у том актеру требало да дође до спајања сазнајног и вољног момента – што подразумева да или политичка елита прихвати стратегију развоја коју је изнедрила интелектуална елита, или да политичка елита ангажује интелектуалну елиту да такву друштвену стратегију изради.

Трећи је проблем реалне (оперативне) моћи тог сазнајно-делатног актера стратегије развоја Србије. Ако је пак реч о интелектуалној елити Србије, то је питање – колико је наша елита у стању да разуме светскоисторијска кретања и да, у оквиру њих, препозна развојну нишу подобну за српско друштво? Ако је пак реч о политичкој елити Србије, то би онда било питање – колико је српска влада (власт) у стању да управља развојним процесима у српском друштву, колико она за тако нешто уопште има аутономије у односу на спољне факторе, или колико она има овлашћења у односу на унутрашње чиниоце?

Четврти проблем се односи на визију циљева или друштвених вредности којима се тежи у стратегији развоја. То је питање – може ли се постићи консенсус око развојне визије, и шта је оно што је спорно у хијерархији друштвених циљева? Нема сумње да се сагласност лако постиже на апстрактном нивоу. Сви ми желимо „имућно“, „демократско“, „стабилно“, „хумано“ и „културно“ друштво. Међутим, неслагање наступа када дођемо до питања – шта је тачна садржина тих атрибута и како је постићи. Ово друго је везано за проблем средстава да се стратешки циљеви остваре, као и за питање благовремене корекције – у случају грешке у стратегији, као и за питање успостављања новог консенсуса око даљих корака у развоју.

Треба рећи да знатан део радова у овој књизи одговарају управо на ова, суштински важна питања. То су, рецимо, радови Часлава Оцића, Властимира Матејића, Зорана Поповића, Млађена Ковачевића, Радивоја Митровића, Милована М. Митровића, Бранислава Р. Симоновића, Љубомира Мацара, Биљане Стојковић, Бошка И. Бојовића, Драгана Петровића и Бранка Крге. Њихови одговори се у неким сегментима разликују, али увек је добро да се пажљиво испита свака аргументација пре него што се донесе одлука животну важна за неко друштво.

Неки од радова, такође, третирају и болне проблеме српског друштва, нпр., проблем реиндустријализације Србије. О овоме посебно пишу Милан С. Шојић, Љубодраг Савић, Миодраг Вујошевић, Славка Зековић, Слободан Покрајац, Слободан Стојановић и Јован Петровић. Наша индустријска производња је спала на трећину оне из 1960. године. Бруто друштвени производ Србије по глави становника је 13% од немачког – што је три пута мање него

1960. године (тада је био 40%), па чак три пута мање и од удела који је постојао 1913. године (39%)². Различити аутори у овом зборнику предлажу активирање разних индустријских сектора: војне индустрије, индустрије хране, хидро-грађевинске индустрије (Бранислав Ђорђевић) или пак креативне индустрије (Гојко Рикаловић и Дејан Молнар).

Ту је, затим, демографски проблем: Србија доживљава убрзано старење радне снаге и опадање становништва (за 35.000 годишње), о чему пише Владимир Никитовић. У том склопу се поставља и питање стратегије здравствене политике (радови Бране Димитријевића, Паје Момчилова и Ђорђа Јаковљевића), као и развоја спорта (Милан Томић). Болне тачке српске стварности су и село и пољопривреда (Драган Шкорић и Данило Томић), привлачење страних инвестиција (Ђорђе Попов), активирање потенцијала наше науке (Петар Б. Петровић), развој образовања (Божидар Раденковић и Славко Вујовић), проблем културне политике и квалитетних медија (Триво Инђић, Зоран Аврамовић и Слободан Рељић), примена информационе и комуникационе технологије (Јован Курбалија, Милован Матијевић и Милица Матијевић), одговарајућа монетарна и кредитна политика (Ђорђе Ђукић и Милорад Илић), развојно-саобраћајна и геополитичка стратегија (Благоје С. Бабић, Миломир Степић, Душан Пророковић и Љубомир Кљакић), однос према ЕУ (да ли је ту могућа аутономна стратегија развоја?; одговарају Оскар Ковач, Мирослав Н. Јовановић и Јелена Дамњановић Симић), колико се може рачунати на дијаспору и њене интелектуалне и финансијске капацитете (Владимир Гречић, Рајко М. Буквић и Милан Вујовић), сузбијање криминалитета у привреди (Ђорђе Игњатовић), развој Војске Србије (Спасоје Мучибабић), регионализација (Бранко Бојовић), кризни менаџмент (Исидора Љумовић и Дејана Павловић), опоравак предузећа „у реструктурирању“ (Миодраг К. Скулић), развој извозно оријентисане привреде (Сретен Ђузовић).

Огроман посао је урађен да би ова књига настала. Уложени су месеци рада, како њеног уредника Часлава Оцића, тако и многих аутора прилога. Огромно знање је овде акумулисано, једно велико искуство рационалне анализе, на једној страни, нове и свеже идеје, на другој. Наука је, дакле, рекла своје. На реду су политичари.

За њих би, можда, требало урадити „дајцест верзију“ ове књиге, њен својеврсни сажетак, списак конкретних идеја које су у њој изнете. Такође, требало би свакако вршити стални интелектуални притисак – низом промоција и трибина, којима би се ова тема држала на дневном реду јавности. Замишљам председника САНУ како држи конференцију за штампу на којој

² Слободан Г. Марковић, „Балкан: 100 година пута од полупериферије ка периферији“, Политика, 5. јануар 2015, стр. 6, доступно и на: www.politika.rs/rubrike/Politika/Kako-da-prezivimo-novi-hladni-rat.sr.html.

најављује да ће сутра лично однети и предати премијеру ову књигу – па да видим тог премијера који „неће имати времена“ да га прими.

Ова књига и њене идеје једноставно заслужују да постану и *йолийичка* тачка дневног реда. Добро је што наши озбиљни политичари читају Вебера, али они најозбиљнији треба да прочитају ову књигу.

РАЈКО КУЗМАНОВИЋ*

УЈЕДИНИТИ ИНТЕЛЕКТУАЛНЕ СНАГЕ

Веома поштовани председниче Српске академије наука и уметности, академиче Владимире Костићу,
Поштовани потпредседници и генерални секретаре САНУ,
Уважени академици, професори и остали научни и стручни прегаоци,

Веома сам задовољан што је вечерас овом промоцијом¹ започела реализација дводневне радне посјете руководства САНУ Академији наука и умјетности Републике Српске. Ношен тим задовољством све Вас скупа срдечно поздрављам и захваљујем на присуству.

Вечерас смо овдје на промоцији књиге – зборника *Мојуће сїраїїеїїје развоја Србије*, под уредништвом академика Часлава Оцића.

Свједоци смо честих одржавања многих различитих манифестација – промоција, трибина, скупова, конференција и говора о најразличитијим појавама, процесима и односима. Али, промоција књига, научних, књижевних и умјетничких дјела, попут ове књиге, битно се разликују од свих других. Оне се организују у част науке, културе, образовања, остваривања нових идеја, племенитости и дарова људског ума. Ова књига, поред своје научне и културне има изразито и општедруштвену вриједност обухватајући све битне – стратешке елементе човјекова дјеловања: економију, финансије, науку, образовање, и др. С друге стране, промоција се одвија у оквиру сарадње двију академија. Напоменимо да ова промоција није прва заједничка. Било их је у ранијем периоду, као, на примјер, промовисана је књига *Вайїикан и йрви*

* Председник АНУРС, anurs@blic.net

¹ Уводни говор академика Рајка Кузмановића, председника АНУРС-а на промоцији зборника радова *Мојуће сїраїїеїїје развоја Србије*, под уредништвом академика Часлава Оцића, Бања Лука, 13. октобра 2016.

свѝски раи академика Драгољуба Живојиновића, дјела Николе Кољевића, Зборник радова у част академика Десанке Ковачевић-Којић, капитално дјело *Између клања и орања*, велика синтеза полумиленијумске српске историје академика Милорада Екмечића и др.

Значај било које књиге која се промовише, па и ове, зависи од два фактора: садржаја књиге и порука које она даје, и друго, од аутора и његове компетентности. Вечерас пред собом имамо књигу националног значаја и уредника компетентног и добро познатог научника и више угледних аутора. У овом случају јавља се и трећа значајна димензија која се односи на сарадњу двију академија по Дејтонском споразуму. Уставна одредба која нас повезује и која је изражена у синтагми „Специјалне паралелне везе и односи“, важна је за трајну стабилизацију и сарадњу у свим областима.

Свака стратегија развоја мора дати глобалне смјернице за све битне човјекове дјелатности засноване на теорији али и примјењиве у пракси. То значи да мора бити ослоњена на науку, на домаћу и међународну производњу, на домаће и свјетско тржиште, те на стварање таквог друштвеног уређења које ће омогућити слободу кретања роба, услуга, капитала и лица. Сви наведени фактори морају бити повезани, јер појединачни и изоловани неће дати жељене резултате. Уколико би се само ослонили на теорију, тада би као резултат добили апстрактне и непримјењиве моделе стратегије развоја. Ако би се ослонили само на праксу, тада би фаворизовали аматеризам. Ослонимо ли се само на уски домаћи локалитет стратегије развоја, онда ћемо добити изолацију. И на концу, ослонимо ли се искључиво на међународну економију и политику, добићемо неоколонијализам. Зато се мора урадити квалитетна, свеобухватна и осмишљена стратегија с проводимим оперативним планом.

Промовишући књигу *Мојуће сѝрашѝеије развоја Србије*, оправдано се поставља питање, имају ли Босна и Херцеговина и Република Српска своју стратегију развоја? Нажалост, колико је мени познато, а добро сам се информисао, Босна и Херцеговина и Република Српска немају званичну стратегију развоја, која је усвојена од Парламентарне скупштине БиХ или од Народне скупштине Републике Српске. У Републици Српској постоје тзв. гранске стратегије, као, на примјер, Стратегија развоја и реформе државне и јавне управе, Стратегија развоја енергетике, посебно Електропривреде, Стратегија развоја пољопривреде и села, Стратегија развоја туризма и сл.

Опште је познато, да уз сваку стратегију развоја, била она свеобухватна или гранска, мора постојати акциони или оперативни план, који се примјењује и проводи. Јер, стратегије су засноване на начелима и општим поставкама, а оперативни планови су конкретизација стратегије.

Ова промоција књиге *Мојуће сѝрашѝеије развоја Србије* биће засигурно подстицај да се и у Републици Српској уради нешто више на изради страте-

гије развоја. Неке идеје, мишљења и приједлози из ове стратегије могуће је примијенити и на наше услове.

Академија наука и умјетности Републике Српске ће већ крајем ове, или почетком сљедеће године, одржати научни скуп под називом „Стратегија развоја и економска сарадња малих земаља у условима глобализације и регионалне сарадње“, чиме би се покренула иницијатива да се обједине интелектуалне снаге у Републици Српској у оквиру: Владе, Привредне коморе, универзитета и Академије уз помоћ Владе Србије и САНУ, на изради елемената стратегије развоја Републике Српске с више конкретних оперативних планова.

Појавом овога Зборника општа јавност у Републици Српској је сазнала како треба радити на развоју Републике, а стручна и научна јавност, прије свега, надлежне установе, добили су упуте за конкретан рад. Увјерен сам у свеопшти напредак Републике Српске, уз видан напор свих нас.

Хвала!

РАЈКО ТОМАШ*

МОГУ ЛИ МАЛЕ ЗЕМЉЕ ИМАТИ ВЛАСТИТЕ СТРАТЕГИЈЕ РАЗВОЈА У УСЛОВИМА ГЛОБАЛИЗАЦИЈЕ?

I

Врло је раширено мишљење да у условима глобализације свјетске привреде и регионалних економских интеграција, због губљења, преноса и ограничења суверенитета, мале земље губе могућност провођења властитих развојних стратегија. Због тога, зборник радова САНУ о могућим стратегијама развоја Србије, који долази у вријеме када Србија улаже велике напоре да убрза процес интегрисања у ЕУ, посебно скреће на себе пажњу научне, стручне, пословне и политичке јавности. Иако поменуто мишљење није без основа, мора се примијетити да је оно формирано под утицајем снажне инерције економског развоја у протекла два вијека. Наиме, велике земље биле су модели економског и социјалног развоја [Frankel 2012] за многе мале земље. У новим фазама развоја, поготово последије индустријских револуција и корјених друштвених промјена, велики број земаља преузимао је моделе организовања економије и институција од великих земаља које су биле

---

* АНУРС, r.tomas@teol.net

успјешне у том времену. На тај начин, велике и економски успјешне земље су индиректно одређивале основне стратешке правце развоја малих земаља. Тако је енглески модел индустријализације у 19. вијеку постао узор за велики број земаља, а, такође, и концепти слободног тржишта и акционарских друштава, који се и данас користе, као модели организације институција и корпорација. Бизмарков (Otto von Bismarck) модел¹ (Закон о здравственом осигурању од 23. јуна 1883] солидарног пензионог и здравственог осигурања задржао се у великом броју земаља до данашњих дана. Слично је и с Беверидговим (William Beveridge) моделом² обавезног здравственог осигурања за све становнике у Великој Британији. Послије успостављања Совјетског Савеза, модел совјетске економије постао је узор за све земље које су кренуле путем социјалистичког развоја.

Иако Јапан никада није објавио посебан „јапански модел развоја“, у 80-тим годинама прошлог вијека изгледало је да је јапански модел (јапанско привредно чудо), ослоњен на стратегије влада (тзв. развојна држава), коришћење туђег индустријског искуства, преузимање модерне технологије, доживотно запошљавање, коришћење спољних подстицаја и на извоз, успоставио пожељну интеракцију индустријске, финансијске, трговинске, административне, радне, структурне и корпоративне стратегије, што је Јапану обезбиједило скоро три деценије убрзаног раста (7,5% годишње у 60-тим и 70-тим годинама прошлог вијека). Преферирање дугорочног тржишног учешћа компанија у односу на краткорочни профит довело је до гомилања капитала, задуживања и раста цијена некретнина. Како ГДП реално може расти само повећањем продуктивности, а не увозом новца [Кругман 1998], слабости јапанског модела осјетиле су се већ крајем 80-тих година када је привреда ушла у дводеценијску рецесију („изгубљене деценије“) или „продужену рецесију“ [Itoh 2000]. То је подстакло многе да закључе да је амерички економски модел, ипак, дугорочно увијек био најбољи. Сматрало се да виталност америчком економском моделу дају институције и принципи укључени у амерички модел корпоративног управљања као што су: тржиште хартија од вриједности, рејтинг агенције, рачуноводствени стандарди, великодушни бонуси менаџерима, потрага за профитабилношћу и вишом цијеном акција, а не за реалним вриједностима. Послије слома социјалистичке економије, многе бивше социјалистичке земље су, по властитом избору или по препорукама међународних институција, прихватиле елементе америчког економског система као оквир за вођење властитог развоја у будућности. „Вашингтонски консензус“ био је оквир у коме се разговарало о транзицији социјалистичких

¹ Закон о здравственом осигурању од 23. јуна 1883.

² Беверидгов извештај, чији је званични наслов био *Social Insurance and Allied Services*, врло утицајан документ у утемељивању државе благостања у Уједињеном Краљевству, објављен је у новембру 1942.

економија, о условима економске помоћи и о условима међународног задужења. Напуштајући утицај једне идеологије на економски систем, земље у транзицији нашле су се пред обавезом да економски систем и стратегију развоја поставе на наметнутим принципима најразвијенијих земаља свијета и најмоћнијих међународних финансијских институција. Међутим, већ у првој деценији 21. вијека амерички модел почиње губити на атрактивности. Супериорност и конзистентност америчког модела озбиљно су нарушени управо у оним областима гдје се сматрало да има највеће предности (рачуноводствени скандали – на примјер, чувени Енрон скандал 2001, релативно смањење радничких плата, хипотекарна криза, висок буџетски дефицит, неуспјеси америчке спољне политике и слично).

У развијеним западним земљама, поготово послје кризе из 2008. године, међу економистима влада дилема да ли Вашингтонски консензус још увијек вриједи и за развијене земље Запада. Међутим, Свјетска банка и ММФ захтијевају од земаља у развоју и од земаља у транзицији да га се стриктно придржавају, односно своју финансијску подршку условљавају провођењем реформи заснованих на принципима Вашингтонског консензуса. Тако развијене земље намећу концепт реформи и одговорност за провођење реформи неразвијеним и земљама у развоју. То је, истовремено, и начин да се смање очекивања неразвијених земаља од развијених и да се смањи одговорност развијених земаља за стање у коме се налазе неразвијене земље. По логици развијених земаља, терет реформи којим ће своја тржишта отворити и учинити компатибилним с тржиштем развијених земаља требају да поднесу саме неразвијене земље.

Мале земље Западног Балкана опередијељене су да постану чланице Европске уније. Оне свој развој у свим областима подређују такозваним „европским стандардима“, мада често и не разумију њихов потпуни садржај. С обзиром на близину и степен економске зависности, угледање на Европску унију је логично. Међутим, забрињавајуће је то што мале балканске земље наступају с начелом „Европа нема алтернативу“, а, истовремено, сама Европска унија нема конзистентну стратегију властитог дугорочног развоја. На прве ударе економске кризе крајем 2008. године водеће чланице Уније, Њемачка и Француска, одговориле су протекционизмом. Такође, спори и уцјењивачки одговори Уније на економску кризу у Грчкој, Италији и Шпанији, спор опоравак европске привреде послје кризе, поготово привреде земаља евро зоне, те излазак Велике Британије из Уније, подстичу на преиспитивање европског концепта интегрисања у јединствени економски простор.

Протеклих 30-так година кинеска привреда биљежи рекордне стопе раста. То је омогућило Кини да, по величини ГДП, постане друга економија свијета. Међутим, због бројности становништва, њен доходак по становнику је још увијек у границама средње развијених земаља. Слично је и с осталим

земљама из групације зване БРИКС. То је, поред осталог, један од разлога због којих неки аутори [Williamson 2012] мисле да Кина није земља чије се искуство може препоручити другим земљама.

II

Данас се заиста може поставити питање: на кога се могу угледати мале земље у избору стратегија властитог развоја? Они који су некада били узори нису то више. При томе, постоје аутори (на примјер, Frankel, Skilling и други) који, наводећи врло озбиљне аргументе, тврде да мале земље треба да се угледају саме на себе, односно да користе добра искуства других малих земаља. Осим тога, искуства неких малих земаља могу бити корисна и за велике земље. Покушајмо, кроз кратак приказ, приближити неке успјешне стратегије економског раста које су осмислиле и провеле мале земље.

Од 1984. године Нови Зеланд је почео проводити аутентичан програм либерализације економије („Роџерномика“, према министру финансија Роџеру Дагласу), односно замјене протекционистичке привреде либералном. Нови Зеланд је брзо прошао пут од једне најрегулисаније до најлибералније економије ОЕЦД [Hazledine 1998]. У 1990. години Нови Зеланд је осмислио први програм циљане инфлације којим је настојао присилити власт да сноси већу одговорност за остваривање годишњих циљева економског развоја. Већ наредне године Канада се угледала на Нови Зеланд и примијенила сличан програм циљане инфлације [Frankel 2012].

Естонија је 1994. године увела јединствену стопу пореза на доходак (flat tax rate). Добри ефекти те реформе подстакли су неке земље Централне и Источне Европе (Латвија, Литванија, Словачка) да проведу исту мјеру. Према неким оцјенама [Lundeen & Pomerleau 2014], Естонија данас има најконкурентнији порески систем у ОЕЦД.

Да би очувала међународну фискалну конкурентност, Швајцарска је од 2001. године увела границу задуживања (тзв. кочницу за задуживање) с циљем спречавања настајања дефицита у буџетима и држања структуре буџета под контролом. Та мјера је унесена 2003. године у Устав Конфедерације, а прихватили су је и кантони и општине [Schwok 2012]. Угледајући се на искуство Швајцарске, Њемачка је 2009. године увела исту мјеру. Касније су је примијениле све чланице евро зоне и многе друге земље.

Ирска стратегија „Келтског тигра“ почивала је на привлачењу страних инвестиција примјеном ниске пореске стопе на дохотке корпорација. Захваљујући томе, дуже од једне деценије (1995–2007) Ирска је имала просјечну стопу раста од 7% годишње. Многе земље у свијету покушавале су да примјене ирско искуство и на својим економијама.

У 80-тим годинама 20. вијека Данска је поставила основе оног што је названо „скандинавски модел“. Кроз такозвани скандинавски модел показано

је да је могућа коегзистенција социјалне државе и високог раста економије, односно да је могуће комбиновати висок ниво социјалне заштите, социјалних услуга, корпоративне радне односе у тржишним условима, фискалну одговорност и слободну трговину.

У 90-тим годинама Холандија је реформисала опорезивање дохотка и социјалних давања, те провела реформу тржишта рада, уводећи промјенљиво радно вријеме. То је утицало на смањење незапослености и учинило тржиште рада флексибилнијим. Успјешна холандска реформа тржишта рада инспирисала је сличну реформу у Њемачкој 10-так година касније.

Анализом развоја малих земаља широм свијета, поготово „азијских тигрова“, могли бисмо пронаћи читав низ примјера избора успјешне властите стратегије развоја. Истина, свака земља је специфична, тако да успјех стратегије у једној земљи није гаранција за успјех исте стратегије у другој земљи.

III

При трагању за одговором на питање на кога се данас могу угледати мале земље, мора се имати на уму да ће велики број малих земаља у развоју у будућности бити зависан од међународне помоћи и услова које постављају велике земље, тако да ће њихова могућност избора стратегија бити сужена, а када немате избор, нисте ни слободни. Ипак, и у оквирима оног што се намеће као оквир за обликовање економског система кроз скуп принципа „Вашингтонског консензуса“ или кроз „европске стандарде“, постоје варијанте и одређени степен флексибилности. Ако се томе дода да постоје области у којима је степен условљавања мањи, ипак постоји простор да мале земље самостално уређују стратегију властитог развоја. Дакле, утицај великих сила и међународних институција се не смије потцијенити у обликовању развојних стратегија малих земаља, али је још увијек важније шта су мале земље „изнутра“ способне да ураде за властити развој. Из наведених и многих других добрих примјера избора успјешних стратегија развоја малих земаља можемо издвојити неколико заједничких детерминанти које нам индиректно дају одговор на питање: „Шта мале земље могу урадити за властити економски развој?“

Прво, компетентна власт, свјесна стања у коме се земља налази. Некомпетентне власти не могу осмислити добру стратегију нити могу стећи повјерење у земљи и иностранству за њено провођење. Први корак који се мора учинити у рјешавању било ког друштвеног проблема је давање овлашћења компетентним људима да рјешавају тај проблем.

Друго, политичка стабилност и вјеровање у снагу домаћих институција. Политички нестабилне земље и земље с неразвијеним и нетранспарентним институцијама неспособне су за економски развој у модерним условима.

Треће, знање о нужности и о начину повећања домаће конкурентности. Без повећања конкурентности домаће економије на међународном тржишту нема успјеха било које стратегије.

Четврто, близина и приступ великим тржиштима.

Пето, образована радна снага, селективан образовни систем и флексибилно тржиште рада.

Шесто, слободан приступ ресурсима кроз систем тржишне конкуренције. Без слободног приступа ресурсима, с аспекта економске ефикасности употребе, немогуће је у модерним условима покренути економски развој, поготово у малим земљама.

Седмо, правна држава која успјешно, одлучно и правовремено штити законито пословање. Успјеле су оне државе које штите повјериоце, а не дужнике.

Осмо, транспарентна јавна потрошња у оквирима расположивог буџета. Успјеле су државе у којима се јавни новац троши јавно у оквирима који су, такође, јавно верификовани.

Девето, политика промјена која подразумјева провођење мјера ка повећању конкурентности, али интензитетом и на начин који неће угрозити мир и социјалну стабилност друштва. Политика промјена која би то угрозила укинула би сваку могућност напретка.

Десето, уочавање, верификовање и материјализовање специфичних предности развоја.

Дакле, осврћући се на искуство других, без обзира што се данас налазимо под притисцима принципа „Вашингтонског консензуса“ и „европских стандарда“, јер свијет никада није био без притисака јачих, мале земље имају простора за формулисање властите развојне стратегије којом ће подстаћи економски развој. Није све у „Вашингтонском консензусу“ и „европским стандардима“ лоше и не ограничавају нас велике силе и међународне институције у свему. Не спречавају нас велике силе и међународне институције да имамо компетентну владу, да ојачамо правну државу, да повећавамо конкурентност привреде, да унапређујемо образовање и слично. Често сами прихватамо, или тако разумијевамо модерне тенденције у свијету, да је неминовно да нам се „губи аутономија појединих друштвених сфера“ [Оцић 2015: 55]. Трагање за властитом стратегијом развоја у условима глобализације и регионалних економских интеграција није изгубило смисао. Напротив, глобализација и регионалне интеграције појачавају потребу за стратегијама развоја малих земаља јер то постаје фактор њиховог опстанка. Због тога, напор који су учинили САНУ и Универзитет у Београду у стварању оног што је представљено у *Мојућим стpаишеијама развоја Србије* има пуни смисао и велику друштвену вриједност.

ЛИТЕРАТУРА

- Frankel, Jeffrey (2012), *What Small Countries Can Teach the World*, Business Economics, April 2012, Volume 47, Issue 2, pp 97–103.
- Hazledine, Tim (1998), *Taking New Zealand Seriously, The Economics of Decency*, Harper Collins Publishers.
- Itoh, Makoto (2000), *Japanese Economy Reconsidered*, Palgrave Macmillan UK.
- Krugman, Paul (1998), *The Myth of Asia's Miracle*, A Cautionary Fable, <https://www.foreignaffairs.com/articles/asia/1994-11-01/myth-asias-miracle>
- Lundeen, Andrew & Pomerleau, Kyle (2014), *Estonia has the Most Competitive Tax System in the OECD*, <http://taxfoundation.org/blog/estonia-has-most-competitive-tax-system-oecd>
- Оцић, Часлав (2015), *Ка обали њлови*, стратегијолошка разматрања, Друштво за привредну историју, Београд.
- Schwok, René (2012), *Politique extérieure de la Suisse – après la Guerre froide Collection Le savoir suisse*, Lausanne, file:///C:/Users/Dell/Downloads/Ren_Schwok_Politique_ext_rieure_de_la_Suisse.pdf
- Skilling, David (2012), *In Uncertain Seas: Positioning small countries to succeed in a changing world*, Discussion Paper March 2012, <http://www.landfallstrategy.com/wp-content/uploads/2012/03/Small-countries.pdf>
- Williamson, John (2012), *Is the 'Beijing Consensus' Now Dominant?* Asia Policy No. 13, January 2012, pp. 1–18, <https://muse.jhu.edu/article/465486>